

## УДК 821.161.2.09«20»(092)ГОНЧАР

**ЛИТВИН Лариса** – кандидат філологічних наук, старший викладач кафедри української літератури, Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка, вул. Остроградського, 2, Полтава, 36000, Україна ([chapel2012@ukr.net](mailto:chapel2012@ukr.net))

**ORCID:** <https://orcid.org/0009-0003-8701-528X>

**DOI:** <https://doi.org/10.24919/2522-4565.2023.58.5>

**Бібліографічний опис статті:** Литвин, Л. (2024). Стратегія поведінки письменника в умовах творчої несвободи (за «Щоденником» Олесь Гончара). *Проблеми гуманітарних наук: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія «Філологія»*, 58, 39–45, doi: <https://doi.org/10.24919/2522-4565.2023.58.5>

### СТРАТЕГІЯ ПОВЕДІНКИ ПИСЬМЕННИКА В УМОВАХ ТВОРЧОЇ НЕСВОБОДИ (ЗА «ЩОДЕННИКОМ» ОЛЕСЯ ГОНЧАРА)

**Анотація.** У статті досліджено особливості поведінки провідних українських письменників 20–90 рр. ХХ ст., які характеризують риси творчої атмосфери того часу. У межах зазначеного періоду виокремлено кілька часових проміжків зі спільними ознаками. Установлено, що Олесь Гончар потерпав через відсутність творчої свободи, про що багаторазово зазначав у «Щоденнику». Він аналізує різний ступінь ідеологічного тиску та різноманітні його форми на прикладах письменників, із якими перетиналися творчі долі автора або ж поведінка яких збережена в пам'яті письменницької спільноти. Страх був домінуючою рисою, яка визначала творчі інтенції авторів. З-поміж письменників можна виокремити невелику групу, яка відверто колаборувала з владою, була активним чинником впливу на письменницький загал із метою залякування і спрямування в рамки, визначені компартією. Найбільш тепле ставлення автора спостерігаємо до письменників старшого покоління – Олександра Довженка, Юрія Яновського, Павла Тичини. Митці, творчість яких загнана у вузькі суспільні рамки, переживають складний спектр страждань, зрозумілий авторові «Щоденника». Більшу стриманість О. Гончар виявляє у ставленні до покоління шістдесятників, особливо – до Василя Стуса, безкомпромісність поглядів якого ставила морально-етичну планку, зависоку для Гончара. Особистий досвід письменника позначений як творчими чинниками, так і його адміністративною, державною, партійною діяльністю, що не дає підстав для широких узагальнень, але показує тиск на творчу особистість без жодних винятків. Видається, що кілька факторів життя були визначальними для поведінки письменника Олесь Гончара. По-перше, голодомор, пережитий ним у рідному селі на Полтавщині у підлітковому віці; по-друге, репресії 1937 року, про які він знав із архівних документів та розмов із письменниками, перед очима яких вони розгорталися, по-третє, перебування в німецькому полоні. Кожна із цих травматичних подій була елементом його страху, який у потрібний момент активувало компартійне керівництво найвищого рівня. Олесь Гончар особливо детально показує епопею гонінь на нього після появи роману «Собор». На догоду компартійному керівництву та літературним критикам письменник вдавався до переробки багатьох своїх творів. Останні роки життя, коли Гончар не був скутий обмеженнями радянської ідеології, він віддав праці над відновленням первісних текстів, ба більше, наполягав на забороні тиражування своїх творів, які зазнали примусового втручання в їхній зміст під впливом цензури або критики. Показано, що до індивідуального досвіду творчої несвободи Олесь Гончар додає такі засоби тиску на письменників, як доступ до видання творчого продукту: формування редакційних планів, відхилення рукописів без права внести зміни. Тиск на письменників у спосіб виключення зі Спілки письменників України, позбавлення роботи в редакціях літературних журналів і газет, захоплення наклепів, підозр, цькування не раз призводили до психічних їх захворювань і смертей. Виснувано, що сила тиску на творчу свободу письменників залежала від суспільних чинників, які домінували в той чи той період, і ця практика була повсюдною й різноманітною.

**Ключові слова:** Олесь Гончар, «Щоденник», страх, несвобода, цензура, творчий досвід.

**LYTVYN Larysa** – Candidate of Philological Sciences, Professor, Head of the Department of Philological Disciplines and Methods of Teaching at elementary School, Poltava V.G. Korolenko National Pedagogical University, 2, Ostrogradsky Str., Poltava, 36000, Ukraine (chapel2012@ukr.net)

**ORCID:** <https://orcid.org/0009-0003-8701-528X>

**DOI:** <https://doi.org/10.24919/2522-4565.2023.58.5>

**To cite this article:** Lytvyn, L. (2024). Stratehia povedinky pys'mennyka v umovah tvorchoyi nesvobody (za "shchodennykom" Olesia Honchara) [The strategy of the behavior of the writers in the course of periods of creativity restrictions (according to the "Diary" by Oles Honchar)]. *Problemy humanitarnykh nauk: zbirnyk naukovykh prats Drohobyskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka. Seriiia "Filolohiia" – Problems of Humanities. "Philology" Series: a collection of scientific articles of the Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University*, 58, 39–45, doi: <https://doi.org/10.24919/2522-4565.2023.58.5>

## THE STRATEGY OF THE BEHAVIOR OF WRITERS IN THE COURSE OF PERIODS OF CREATIVITY RESTRICTIONS (ACCORDING TO THE “DIARY” BY OLES HONCHAR)

**Summary.** *This article puts its emphasis on the examination of the peculiarities of the behavior of Ukrainian leading writers within the period from 1920 to 1990, highlighting the outstanding features of the creative process of that period. It is possible to identify several time segments with particular common features within the indicated period. It is undoubtful that Oles' Honchar was affected by the absence of creative freedom and this fact was stated in his "Diary" on numerous occasions. Oles' Honchar performed the analysis of various degrees of ideological pressure on his creation process as well as its various forms, on the example of the authors who crossed their paths with the creative path of Oles' Honchar and comparing to the authors, whose behavior was firmly installed in the memory of the creative community of writers. The sense of terror became the dominant feature that defined the creative intentions of authors. There is the possibility of distinguishing the not numerous groups of creators, who explicitly collaborated with the authorities and were a significant factor of influence on the community of writers, whose ultimate objective was threatening and enclosing the creators on the limitations imposed by the supreme communist party. One has the possibility to emphasize the most friendly attitude of Oles' Honchar towards the writers of the older generation, which included Oleksandr Dovzhenko, Yuriy Yanovskyi, and Pavlo Tychyna. Creators, whose creativity is restricted by narrow social regulations, undergo a complex array of internal and external tormentings, which is familiar to the author of the "Diary". Oles' Honchar manifests a significantly more moderate degree of friendliness in his attitude towards the group of "sixtiers", especially towards – Vasyl' Stus, whose uncompromising creative agenda set inaccessible moral and ethical standards for Oles' Honchar. Personal experience of the creative activity of the author is affected not only by creative factors but also by his civil service, his activities in the communist party, and his administrative responsibilities. The above-mentioned factors are not to be interpreted superficially, however; they clearly demonstrate the influence of the ideology on the creative process of the author without any exceptions. Apparently, several factors proved themselves to be defining in the creative activity of Oles' Honchar as a writer: Firstly the Holodomor (the artificially organised starvation), that Honchar had to experience in his native village in the Poltava region in the course of his adolescence period. The second factor was the repressions, that took place in year 1937, which were discovered by Honchar with the help of archived documents and personal testimonies of several writers, who had witnessed these events. The third factor was the experience of being in German captivity in the period of World War II. Each one of the above-mentioned traumatic events was the element of his internal terror; which could be leveraged by the leaders of the communist party on the highest level and at any moment. One of the most detailed testimonies by Oles' Honchar was about the period of repressions against him due to the fact of creation of his "The Cathedral" novel. With the objective of pleasing the expectations of the communist party leaders, Oles' Honchar was forced to alter the great amount of his works. The last years of the life of the author were not shackled by the regulation of Soviet ideology, thus the writer devoted himself to the restoration of the initial content of his works and even insisted on the prohibition of publishing of his works, which were affected by the forceful imposition of the Soviet ideology as the result of censorship and criticism. It is noted, that the array of methods of restrictions of the creative process and creative pressure, personally experienced by Honchar, includes the access of censorship to the process of editing the works of the authors, formation of editorial pre-arranged plans, as well as the rejection of drafts without the right of altering them. The methods of pressure on the writers additionally included the exclusion of the authors from the Ukrainian Association of Writers, the prohibition of working in publishing houses emitting literal*

*magazines and newspapers, encouragement of defamation, suspiciousness, as well as physical and moral abuse often led to the acquisition of mental disorders and death of the authors. The safest conclusion here is that the amount of pressure on the creative freedom of writers depended on social factors that dominated within some particular period, and this practice was common and diverse.*

**Key words:** Oles' Honchar, "The Diary", the terror, creative restrictions, censorship, creative experience.

**Постановка проблеми.** Олесь Гончар невдовзі після Другої світової війни став класиком української літератури й аж до середини 90-х рр. ХХ ст. зберігав своє лідерство. Його першорядна роль проявилася не тільки в літературній продукції, але й в адміністративних посадах, виборних державних і компартійних органах, найвищих державних нагородах тощо. «Щоденник», який вів Олесь Гончар із 1943 року і до останніх днів життя, відбиває широке коло проблем, які він вважав суттєвими для себе як митця, інтелігента, українця. Поєднуючи літературну творчість та керівництво Спілкою письменників України (1959–1971), Олесь Гончар аналізував творчу атмосферу, яка тоді склалася, її вплив на художній процес, порівнював з атмосферою довоєнних часів, досліджував творчість українських письменників ХVIII–ХІХ ст. Особливо його цікавили такі першорядні постаті української літератури, які складно вписувалися у вузькі рамки творчої свободи, визначеної державою.

**Аналіз останніх джерел і публікацій.** Проза Олесь Гончара завжди була в колі уваги вітчизняних літературознавців. Це стосується і його «Щоденника», який побачив світ 2002 року й перевиданий 2008. Низка монографій, статей, розвідок різнобічно вивчали його. Зокрема, В. Галич (2008) дослідила жанрові особливості «Щоденника»; Я. Вельможко (2020) – проблематику, образ автора, стиль; П. Ямчук (2022) простежив християнські домінанти його світобачення; І. Приліпко (2020) – етичні цінності; О. Галич (2019) – орнітологічний простір тексту, який відбиває творчі задуми автора. С. Дем'янчук (2021) аналізує публіцистичні мотиви щоденникової рецепції, а В. Кузьменко (2018) вивчає «Щоденник» Олесь Гончара крізь призму специфіки національної самоідентифікації автора.

Для нашого дослідження важливо, що М. Степаненко (2010) окреслив літературний простір Олесь Гончара, С. Жила (2018)

звучила поле до представників розстріляного відродження і зробила це крізь призму політичної ситуації сталінських часів. О. Рарицький (2016), досліджуючи художньо-документальну прозу шістдесятників, уписує в неї й діаріуш Олесь Гончара. Л. Степовичка (2004) вказує на роздвоєність письменницької свідомості як феномен тоталітарної доби, частково торкаючись і змісту «Щоденника». Г. Райбедюк (2018) аналізує проблеми взаєморецепції Олесь Гончара і письменників-нонконформістів. Цей розлогий, але далеко не повний перелік праць все ж залишив простір для того, щоб проаналізувати стратегії поведінки митців за умов творчої несвободи, детермінованої радянською тоталітарною системою. Це і є **метою** нашого дослідження. Його **актуальність** полягає в необхідності заповнити згадану прогалину в дослідженні «Щоденника» Олесь Гончара й можливості розширити антиколоніальний дискурс. Для реалізації мети ставимо **завдання** дослідити складники несвободи часів творчої активності Олесь Гончара та реакцію на неї згаданих у діаріуші письменників.

**Виклад матеріалу.** «Щоденник», зібраний Валентиною Гончар після смерті письменника із розрізнених записів у цілісний текст, характеризує творчий процес письменника Олесь Гончара з 1943 по 1995 рік. До нього увійшли як поденні записи, так і мемуарні спогади автора. Такий спосіб формування «Щоденника» дає змогу увиразнити окремі теми, яким автор у колі своїх думок надає особливого значення.

З-поміж іншого впадає у вічі нарікання автора на брак свободи, який визначає його письменницьку працю й адміністративну діяльність. Свобода творчості за радянських умов замінюється ламанням письменника, творчі наміри якого зазнають брутального впливу. Два майже однакові записи на цю тему робить Олесь Гончар із різницею в п'ять років, 1968 і 1973 (Гончар, т. 2), риторично запитуючи: навіщо потрібен зламаний письменник?



Роздуми над щоденною практикою письменницького життя дисонують із частими записами Олесь Гончара про необхідність свободи творчості. 24.01.1971 він зазначив: «Митець більше, ніж будь-хто, має право на цілковиту розкутість душі. Бо свобода – його професія, передумова творчості» (Гончар, т. 2, с. 80). Для прикладу, письменник із приємністю згадує Юрія Косача, який, працюючи в США, мав змогу використати свою свободу на користь літературі. На противагу компартійним ідеологам, Олесь Гончар вважає, що свобода не загрожує радянській державі, а тільки оздоровлює і зміцнює її. Про це він писав 30.01.80 року (Гончар, т. 2, с. 80).

27.03.78 року Гончар аналізує ігноровану соцреалізмом тему інтуїтивного осягнення дійсності, яке неможливе без творчої свободи. «Багато що в мистецтві досягається інтуїтивно, навпамацки, випадково, ніби всупереч літературним приписам і логічним побудовам. Хвилини озарінь, осяянь, вони справді існують! Тому більше довіряйся інтуїції» (Гончар, т. 2, с. 331).

Увесь літературний продукт того часу підпадав під поняття партійної літератури, яка визначалася ленінськими настановами, рішеннями партійних і письменницьких з'їздів. Залежність від фінансового чинника комуністи замінили власним впливом на письменників, який узгоджувався із завданням літератури – бути художньою ілюстрацією комуністичних догм. Об'єднання розмаїтих письменницьких організацій в одну на засадах соціалістичного реалізму дало змогу впродовж 20–30-х років ХХ ст. створити оптимальну структуру впливу на кожного члена організації – Спілку письменників України. Олесь Гончар характеризує життя цієї організації так: «Атмосфера гнітюча, тяжко дихати багатьом» (Гончар, т. 2, с. 147). 19.02.87 року він записав, як, готуючись до відзначення 40-річчя I письменницького з'їзду, склав для себе картину тієї події, назвавши її з'їздом «переляканих», зазначивши зокрема: «Заторизовані Сталіним люди жили мовби на допінгах, на штучних бадьоростях, клятвах, прокляттях» (Гончар, т. 3, с. 192–193). Письменник був цілком свідомий наявності зовнішнього втручання в діяльність організації, що засвідчує такий його запис: «Багато

зроблено для приниження Спілки, для насадження інтриганства, заздрощів, чвар» (Гончар, т. 3, с. 133).

Власний досвід, спостереження за творчістю сучасників, довірливі бесіди з друзями з письменницького кола, спогади митців попереднього покоління й перекази про письменників розстріляного відродження переконають, що визначальним елементом творчої інтенції письменників того часу був страх. Під його тиском переважна більшість письменників обміняла свободу творчості на той чи той конформізм. Письменники старшого покоління дотримувалися практик сталінських часів. Так, М. Бажан часто виконував партійні доручення критикувати письменників, хоч інколи Гончар вдало відволікав його від цієї місії. «Павлу Григоровичу (Тичині – Л. Л.) ввижався 1937-й» (Гончар, т. 3, с. 530). М. Рильський дякував наклепникові, удаючи, що його повчання корисні (Гончар, т. 3, с. 341). Були й геть віддані владі письменники – В. Собко, Л. Дмитерко та вдалі пристосуванці – Ю. Смолич, О. Корнійчук. Відверто опозиційну нішу зайняв лише В. Стус.

Т. Шарова (2020), О. Філатова (2017), досліджуючи сталінський період історії літератури, докладно описують форми репресій проти письменників. Постсталінський період, на який припадає більшість творчого життя О. Гончара, мав деякі відмінні риси від попереднього, хоч був із ним тісно пов'язаний. Він належав до покоління, яке займало проміжне становище між генерацією розстріляних митців і шістдесятниками, увібравши риси обох. Біологічний страх, пов'язаний із самим існуванням людини, залишився в генетичній пам'яті письменника, тому йому були близькі «більш-менш лояльні до правлячої системи автори, котрі так і не змогли до кінця вирватися з лещат соцреалізму» (Парицький, 2016, с. 247).

Про атмосферу тотального страху свідчить запис від 05.1953, коли Гончар зафіксував реакцію Олександра Довженка на випадкових перехожих: «Оглянешся, а він теж... тікає. Боїться людина людини» (Гончар, т. 1, с. 157). Від Ю. Смолича він почув спогади про Валер'яна Підмогильного, який свій страх передав через бажання стати газетною кулькою, запханою в носок калоші, щоб збитися непомітним для тих, хто визначає воро-

гів народу (Гончар, т. 1). 05.09.76 Ю. Смолич розповів тепер широко цитовану історію, як П. Постишев під тортурами вирвав у Григорія Епіка фальшиве зізнання: «Нас треба нищити, як скажених собак...» (Гончар, т. 2, с. 275), щоб залякати інших письменників. У дитинстві Андрія Малишка стався випадок, записаний О. Гончаром 24.09.1962, який пояснює причину самопринижень (щоправда, не таких уже й частих) поета в його дорослому житті: щоб вимолити у «всеукраїнського старости» Г. Петровського помилування для брата, засудженого більшовицькою владою до розстрілу, мати в його приймальні попросила сина:

– Падай на коліна, Андрійчику, повзи!

І я впав і повз.

Не раз я потім ще повзав так у житті (Гончар, т. 1, с. 305).

У часи О. Гончара НКВД уже не складало розстрільних списків, але фактором страху для письменницького загалу були поширювані чутки про наявність списків письменників, щодо лояльності яких партія має сумніви. Будучи членом ЦК КПУ, О. Гончар на одному з пленумів хотів прояснити прізвища, туди внесені, але був підданий організованій В. Щербицьким критиці. У творчому колі відбувалися таємничі смерті, обставини яких обростали слухами, що вели до радянських каральних органів. Жорстоке цинічне вбивство А. Горської, таємниця смерті В. Підпалого, самогубства В. Близнеця, Гр. Тютюнника, М. Малиновської вказували на зв'язок часів.

У темпоральному сенсі щоденникові записи охоплюють події, про які О. Гончар багаторазово згадує, і ті, які синхронізовані з подіями. Записи першого типу особливо акцентують випадки, визначальні для письменника. До таких подій або періодів належать записи про голодомор в Україні 1933 року, про репресії серед письменників 1937, про перебування О. Гончара в німецькому полоні (1942–1943рр.). Це був час формування його світогляду й визначення життєвих пріоритетів. І. Рева зазначає, що репресії, голодомор, породили в людях, які їх пережили, і навіть у їхніх нащадків комплекс жертви, для якої була властива «низка різноманітних страхів: страх голоду, смерті, покарання, страх дії, страх зміни політичної системи, страх перед представниками влади тощо» (Рева,

2019, с. 146). Страх, серед іншого, проявлявся «надмірною готовністю приймати позицію іншого як абсолютно вірну; неадекватним, а іноді й патологічним потягом до підпорядкування» (Рева, 2019, с. 147).

Гончара як митця непокоїть, що відсутність свободи не дає змоги йому торкнутися теми голодомору, надважливої для прозаїка. Перший твір, «Стокозове поле», у якому він узявся за цю тему, був зіпсований редакторами. Голодомор, який О. Гончар пережив у п'ятнадцятирічному віці в селі Суха на Полтавщині, запам'ятався йому кількома картинами. Перша – це про двох однокласників з сусіднього хутора, особливо здібних до математики, котрі раптово перестали відвідувати школу, бо, як потім з'ясувалося, померли від голоду. Друга – це про його зауважені товаришами опухлі від голоду ноги, хоч бабуся годувала найкращим, що мала (Гончар, т. 3). У доволі пізніх записах (від 23.08.80) О. Гончар назве голод геноцидом і дасть йому образну характеристику: «А мені згадався 33-й. То ж таки був геноцид! Пів Сухої вимерено голодом за одну весну. Сім'я Булата-Ковалю, де діти старші поїли менших... А ті мої товариші – однокласники Киселі з бреусівських хуторів, що незрівнянні успіхи виявляли в математиці, – сьогодні в школі були, а завтра вже не прийшли: померли обое» (Гончар, т. 2, с. 425–426). І вдруге, 22.11.83, знову про голод, смерть братів Киселів. «Але цього, 33-го, цього геноциду я ніколи йому (Сталіну – Л. Л.) не прощу» (Гончар, т. 2, с. 583). До роздумів про голодомор він повернувся 12.03.88 в аспекті міжнародного резонансу, міркуючи, «хто писав Ролланові, що голоду в нас нема (1933-й рік), а люди в цей час мерли на вулицях міст. Дві третини моєї Сухої вимерло – сільрада не встигала ховати» (Гончар, т. 3, с. 183). О. Гончар промовисто показав вплив голодомору на поведінку людини на прикладі бувальщини чи легенди, яка курсувала в письменницькому середовищі. 27.03.75 він записав: «Один із творів, де були згадки про голод 1933-го, з вид-ва потрапив у цензуру. Довго лежить. ... Цензор-мудрець пояснив так: – У мене самого померли з голоду брат і сестра. Але голоду... не було!» (Гончар, т. 2, с. 212). Письменник, хоч і мав негативний досвід на початку творчого шляху, усе ж

сподівався звернутися до цієї теми – запис від 15.11.75: «А голод 1933-го? ... Чи напишу я коли про те, як треба? На всю правду, на всю силу? Чи встигну?» (Гончар, т. 2, с. 237). Усі записи про наслідки голодомору не містять оцінки подій, але повторення цієї теми промовисте. Не забув Гончар записати, що від голоду помер і письменник старшого покоління Степан Васильченко (Гончар, т. 3).

У постсталінський період розвитку літератури партія частіше, за словами Гончара, вдавалася до зажакування і прилякування (Гончар, т. 3). Хоч письменник очолював Спілку письменників, був багаторазовим депутатом Верховної Ради СРСР, кандидатом у члени ЦК КПРС, членом ЦК КПУ, лауреатом найвищих держаних нагород і звань, але при тому перебував у полі контролю партійних органів. Перші особи КПУ (П. Шелест, В. Щербицький), секретарі з ідеології використовували для цього вразливу подію його біографії – німецький полон 1942–1943 рр. Про нього О. Гончар згадував у «Щоденнику» багато разів, бо «то рана, що кровоточитиме до кінця днів» (Гончар, т. 3, с. 181). Він записує обставини потрапляння в полон, взаємодію з українським цивільним населенням, університетським викладачем Ю. Шевельовим, побутові труднощі. У своє виправдання він зазначає, що сам ніколи не приховував цього факту біографії.

Щоб письменники не могли солідаризуватися, партійне керівництво заохочувало нацькування початківців на старших письменників. Олесь Гончар згадує, як під час університетської практики в газеті на вимогу заввідділу культури безпідставно розкритикував збірку поезій Михайла Доленго і запізно просить про те вибачення. Зробивши належні висновки, надалі він уникав критикувати «Вершники» Ю. Яновського і фронтову лірику А. Малишка, як рекомендували компартійні керівники. Для цього довелося хитрувати, мовляв, через хвилювання не помітив такої вказівки, удавати, що забув, захворів, виходити під час голосування тощо – так доводилося учиняти авторіві «Щоденника».

Партійне керівництво вітало наклепи сторонніх осіб на письменників і всередині письменницької спільноти, бо так поширювалася нервова атмосфера, формувалося почуття провини, за яку треба виправдовуватися. Продов-

жують бути актуальними гнівні відгуки читачів, інспіровані тими ж партійними колами. Сам Гончар не раз згадував численні листи читачів з усіх регіонів України, які він вважав за підтримку його творчості, і міг легко виокремити поодинокі замовні критичні листи.

Особливо свавільним був перший секретар Дніпропетровського обласного комітету КП України О. Ватченко, який не тільки відзначився активним цькуванням Гончарового «Собору», але й заборонив Д. Павличкові в'їзд до Дніпропетровська. Практикувалося примусове лікування осіб, незалежна позиція яких сприймалася за психічне відхилення від норми, наприклад, літературознавця Л. Плюща.

Одним із найбільш жорстоких видів покарань була заборона на професію, зняття з посади, виключення зі Спілки письменників України. Гончар зазначив, що Д. Павличка зняли з посади головного редактора журналу «Всесвіт», П. Перебийноса – з аналогічної посади в газеті «Літературна Україна», М. Луків, І. Дзюба були виключені зі Спілки, що мало наслідком заборону на літературну діяльність.

Реагуючи на тиск, цькування, мордування, письменники вдавалися до самоцензури. Ця практика О. Гончара спотворила багато його творів, тому в останні роки життя він активно редагував раніше написане і забороняв поширювати невідредаговані твори. Він визнавав, що принаймні «Перекоп» побачив світ під тиском цензури, зауважуючи, що відстояти свій твір перед цензурою значно важче, ніж його написати. Легше було виконати зауваження цензора, ніж одержати заборону без зауважень, це називалося активною несвободою (Гончар, т. 1, с. 33).

**Висновки.** Зважаючи на викладене, можна висувати, що Олесь Гончар в умовах творчої несвободи визначає три поведінкові стратегії письменників: колаборування, помірної співпраця та опозиційність. Найширше у «Щоденнику» представлена друга стратегія, оскільки автор її сам практикував. Він називає багато перешкод, які створювали компартійні ідеологи, на шляху до свободи письменника, наявність якої Гончар уважав необхідною умовою творчості. На наш погляд, було б перспективно дослідити стратегію поведінки Олесь Гончара в умовах творчої несвободи з погляду низки письменників, щоденники яких увійшли до літературознавчого обігу.

## ЛІТЕРАТУРА

- Гончар О.** Щоденники : В 3-х т. : Т. 1 (1943–1967) / упоряд., підгот. текстів, ілюстр. матеріалу та передм. В. Д. Гончар ; [худож. оформ. М. С. Пшінки]. 2-ге вид., випр. Київ : Веселка, 2008. 455 с.
- Гончар О.** Щоденники: В 3-х т. : Т. 2 (1968–1983) / упоряд., підгот. текстів, ілюстр. матеріалу В. Д. Гончар ; [худож. оформ. М. С. Пшінки]. 2-ге вид., випр. Київ : Веселка, 2008. 607 с.
- Гончар О.** Щоденники: В 3-х т. : Т. 3 (1984–1995) / упоряд., підгот. текстів, ілюстр. матеріалу В. Д. Гончар ; [худож. оформ. М. С. Пшінки]. 2-ге вид., випр. Київ : Веселка, 2008. 648 с.
- Рарицький О. А.** Партитури тексту і духу (Художньо-документальна проза українських шістдесятників). Київ : Смолоскип, 2016. 488 с.
- Рева І. Р.** По той бік себе : соціально-психологічні та культурні наслідки Голодомору і сталінських репресій. 2-ге вид., перероб. і доп. Київ : К.І.С., 2019. 272 с.

## REFERENCES

- Honchar, O. T.** (2008). *Shchodennyky [Diaries]*. V. D. Honchar (Arrangement, preparation of texts, illustrative material); M. S. Pshinka (Artistic design) (Vols. 1–3; Vol. 1) (1943–1967). Kyiv: Veselka [in Ukrainian].
- Honchar, O. T.** (2008). *Shchodennyky [Diaries]*. V. D. Honchar (Arrangement, preparation of texts, illustrative material); M. S. Pshinka (Artistic design) (Vols. 1–3; Vol. 2) (1968–1983). Kyiv: Veselka [in Ukrainian].
- Honchar, O. T.** (2008). *Shchodennyky [Diaries]*. V. D. Honchar (Arrangement, preparation of texts, illustrative material); M. S. Pshinka (Artistic design) (Vols. 1–3; Vol. 3) (1984–1995). Kyiv: Veselka [in Ukrainian].
- Raryts'kyj, O.** (2016). *Partytury tekstu i dukhu (Khudozhn'o-dokumental'na proza ukrajins'kykh shistdes'atnykiv) [Scores of text and spirit (Artistic and documentary prose of the Ukrainian sixties)]*. Kyiv : Smoloskyp [in Ukrainian].
- Reva, I.** (2019). *Po toj bik sebe: sotsialno-psykholohichni ta kulturni naslidky Holodomoru i stalins'kykh represij [On the other side of yourself: socio-psychological and cultural consequences of the Holodomor and Stalin's repressions]*. Kyiv: K.I.C. [in Ukrainian].